

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН ТЕРОРИЗМУ ЯК ОБ’ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

© Зубач І. М., 2015

Досліджено теоретичні та правові засади існування феномену тероризму. Досліджуване явище аналізується через етимологічну, смислову, політологічну, філософську, кримінально-правову та теоретично-правову призми. Представлено власне бачення автора змісту та ознак сучасного вітчизняного тероризму.

Ключові слова: тероризм, терор, екстремізм, терористичний акт, терористична діяльність, злочини терористичної спрямованості.

И. Н. Зубач

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ ФЕНОМЕН ТЕРРОРИЗМА КАК ОБЪЕКТ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ

Исследовано теоретические и правовые основы существования феномена терроризма. Исследуемое явление было поддано анализу через этимологическую, смысловую, политологическую, философскую, уголовно-правовую и теоретико-правовую призмы. Представлено собственное видение автора и подходы к определению содержания и признаков современного отечественного терроризма.

Ключевые слова: терроризм, террор, экстремизм, террористический акт, террористическая деятельность, преступления террористического характера.

I. M. Zubach

SOCIAL PHENOMENON OF TERRORISM AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

The article explores the theoretical and legal basis for the existence of the phenomenon of terrorism. Phenomenon under investigation was filed by etymological analysis, semantic, political, philosophical, criminal law and legal theory of the prism. The author presents his own vision and approaches to defining the content and features of the modern domestic terrorism.

Key words: terrorism, terror, extremism, terrorist activities, terrorist crimes.

Постановка проблеми. Тероризм, терористи, терористична діяльність, антитерористична операція... – ці слова майже щодня з’являються у засобах масової інформації, збуджують увагу наших громадян, породжують неспокій та стурбованість щодо свого теперішнього та майбутнього [1, с. 3]. На початку ХХІ ст. проблема насильства загалом та проблема розростання тероризму безпосередньо стала особливо актуальною для усього світового співтовариства. Обличчя сучасного тероризму змінюється. Акти тероризму вже не вчиняються лише екстремістськими організаціями або злочинцями-одинаками, у деяких, навіть сусідніх країнах, подібні методи використовуються і

спецслужбами. Терористи мають високий ступінь організації та фінансування, сучасні технічні прилади та консультаційну підтримку професіоналів-вибухотехників тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні вивчення феномену тероризму активізувалося як в країнах, що зазнали терористичних нападів, так і в державах, що усвідомлюють його потенційну небезпеку. Серед найвідоміших зарубіжних дослідників необхідно назвати К. Добсона, Р. Пейна, С. Хоффмана, В. Дженкінса, М. Креншо, С. Сігеллера, П. Уїлкінсона, Й. Александера, У. Лакера, Ф. Аречагу, Дж. Поуста та ін.

Психологічні, світоглядні джерела тероризму, мотиваційні основи дій терористів досліджено у працях М. Требіна, М. Афанасьєва, О. Веселицького, Є. Кожушка, Д. Ольшанського та ін. Із соціально-філософських позицій тероризм розглядають В. Остроухов, В. Мандрагеля, С. Білоконь та ін. Питанням інформаційних аспектів протидії ролі ЗМІ у цьому процесі розглядають дослідження Г. Почепцова, В. Сідака, М. Ожевана, О. Литвиненка та ін. Сфері культури, зокрема, такий її складовій, як галузь духовно-ціннісної орієнтації людини в контексті протидії тероризму присвячені праці О. Лановенка, В. Пироженка, А. Шевченка, О. Бардіна, М. Поповича та ін. Зрештою, широке коло соціально-політичних проблем тероризму висвітлюється у працях О. Будницького, В. Вітюка, А. Грачова, О. Ефірова, Ю. Авдєєва, А. Дмитрієва, І. Залисіна, Н. Лазарева, В. Волковинського, Е. Паїна, О. Бабкіної, В. Горбатенка, В. Грехнева, В. Смолянюка, О. Половко, П. Копки, С. Телешуна та ін.

З кримінально-правових і кримінологічних позицій тероризм та злочини терористичної спрямованості розглядають В. Антипенко, В. Глушков, В. Ємельянов, В. Канцір, В. Комісаров, В. Крутов, В. Ліпкан, В. Мальцев, Г. Міньковський, С. Мохончук, Г. Овчинникова, В. Петрищев, В. Ревин, О. Шишов та інші учені.

Невирішені раніше проблеми. Незважаючи на доволі велику попередню дослідженість проблем тероризму, зазначимо, що з позицій вивчення тероризму як об'єкта криміналістичного дослідження, цей феномен фактично не розглядався, а підходи до його розуміння і досі залишаються однією з найдискусійніших та складних проблем сучасної юридичної науки.

Мета роботи – назріла нагальна потреба у зміні підходів до процесу нейтралізації терористичних загроз, у процесі реалізації якої, окреме місце посідає дослідження сучасного тероризму як об'єкта криміналістичного вивчення. Саме питання розуміння тероризму, його сутності та змісту, який буде піддаватись аналізу через різноманітні призми, зокрема і криміналістичну, і буде розглядати ця робота.

Виклад основних положень. Сучасний тероризм – це складне соціально-економічне, політичне, протиправне явище, яке вже давно вийшло за межі національних кордонів та перетворилось у серйозну загрозу для усього людства.

На жаль, не обійшло це явище увагою і нашу вітчизну – Україну. Якщо подивитись статистику, то можна побачити, що за часів незалежності, а саме – за період 1991–2012 рр., злочинів, які кваліфікували як терористичний акт, було нараховано всього 9, а вже починаючи з 2012–2014 рр. їх було скоєно 22. Лише за останні кілька місяців 2015 р. тільки в одній Одесі їх відбулося близько 24. Тенденції жахливі та загрозові.

Безумовно, ми не можемо відкидати політичну складову в переважній більшості вищезгаданих випадків, коли певні політичні сили в такий спосіб привертають увагу до своїх політичних переконань, або досягають своїх політичних цілей. Але, на наше переконання, це також зумовлено і певною неготовністю правоохоронних органів до нейтралізації та попередження терористичних загроз.

Це пояснюється, на нашу думку (яка повністю збігається із думкою багатьох фахівців [2, с. 4; 3, с. 10], тим, що сьогодні існує значний розрив у взаємодії спеціалістів-теоретиків та фахівців практиків, яким належить виконувати конкретні завдання, пов'язані з подоланням різних проявів

терористичної активності. Враховуючи це, запобігання терористичній небезпеці видається складним і довготривалим процесом, який спонукає до перегляду стереотипних підходів в оцінці цього явища, вимагає подолання конфронтаційної свідомості, зміни засобів, моделей протидії тощо, що робить наукові дослідження з цієї проблематики актуальними та перспективними [4, с. 4].

Тероризм – це одне з найнебезпечніших і найскладніших явищ суспільного життя та сучасного історичного процесу. Може саме тому сьогодні і не має навіть в масштабах світової правової науки єдиного прийнятного загального підходу до розуміння його сутності. У науковій та публіцистичній літературі робилися неодноразові спроби надати його визначення, здійснити класифікацію, розглянути його види та форми та пропустити його через філософську, соціологічну, семантичну, психологічну та правову призми. Однак констатуємо, що єдності в жодному із напрямків досягнуто не було.

Немає її в міжнародних актах. Так, незважаючи на те, що в багатьох з них містяться визначення поняття “тероризм”, останні не мають універсального міжнародно-правового значення. Як зазначають деякі вітчизняні та закордонні фахівці [3, с. 10; 5, с. 7; 1, с. 52–53. та ін.], причиною цього є відсутність єдиного всеохопного міжнародного договору про боротьбу з тероризмом, що також не додає ясності в означену проблематику.

Проте, на нашу думку, потрібно звернутись до розуміння дефініції “тероризм” у семантичному, смисловому плані. Так, електронний словник української мови подає “тероризм” як здійснення, застосування терору; діяльність і тактика терористів [6, с. 94]. Словник С. І. Ожегова визначає “тероризм” як політику та практику терору, а вже сам “терор” як залякування своїх політичних супротивників, що виражається у фізичному насильстві, аж до знищення [7]. “Терор”, як корінь тероризму у перекладі з латини у буквальному сенсі означає жах. Вперше слово “терор”, як зазначає дослідник В. Шестаков, з’явилося у політичному контексті за часи якобінської революції у Франції XVIII ст. [8, с. 3.], і мав на увазі масові страти політичних опонентів, знищення їх майна тощо. У словнику іноземних мов поняття “терор” та “тероризм” ототожнюються та під ними розуміється [фр. *terreur* і лат. *terror* – жах, страх] політика залякування, придушення противників здійсненням актів насилля (вбивств, вибухів, підпалів тощо) [9, с. 972]. Однак ми переконані, що поняття “терор” та “тероризм” треба чітко розрізняти.

За думкою багатьох вчених, яка нам видається правильною та доречною, терор потрібно зарахувати до діяльності, яка впроваджується виключно політичними силами, що знаходяться у владі та спираються на репресивний апарат (армію, поліцію, службу безпеки країни тощо), які, своєю чергою, є, за визначенням, сильнішими у конфлікті. Поняття ж тероризм, за своїм змістом, все ж більше належить до сил опозиційних, або окремих груп громадян чи окремих громадян, що виступають проти конкретних релігійних уподобань, чи політичної, економічної, правової тощо ситуації у державі [10, с. 38–39]. Ця точка зору поділяється і визнаним фахівцем тероризму в світі польським дослідником А. Бернгардом, який у своїй книзі “Стратегія тероризму” зазначав, що: “Терор – є насиллям та залякуванням, що використовується сильнішими щодо слабших; тероризм – це насилля та залякування, об’єктивне щодо сильнішого та могутнішого противника [11, с. 23]. Про те саме говорить і білоруський фахівець Є. П. Кожушко, який в своїй авторській монографії протиставляє поняття “терор” та “тероризм” і зазначає, що: “... терор – це політика репресій з боку держави, що спирається на могутність своїх владних інститутів, а тероризм це насилля, що здійснюється з боку політичних, етнічних та релігійних угруповань... Знаряддя терору – репресії, а знаряддя тероризму – терористичний акт” [12, с. 10].

Сучасні філософські школи зазначають, що тероризм є закономірним, цілісним феноменом епохи глобалізації, та визначають його, як один із радикальних способів вирішення соціального конфлікту [13, с. 21]. У такому контексті тероризм бачиться як різновид соціальної протидії агресивних суб’єктів, котрі не мають іншої можливості відстоювати свої інтереси в умовах існуючого розриву між рівнями соціально-економічного розвитку малорозвинених країн та найбагатших держав світу. як різновиду соціальної протидії агресивних суб’єктів, котрі не мають іншої можливості відстоювати свої інтереси в умовах існуючого розриву між рівнями соціально-економічного розвитку малорозвинених країн та найбагатших держав світу [14, с. 7].

З точки зору політології, тероризм – це застосування крайнього насильства (або загроза його застосування) проти цивільного населення для впливу на органи державної влади та управління з певною суспільно-політичною метою [5, с. 42]. Багато фахівців акцентують увагу на насильницькій суті явища тероризму. Та визначають сучасний тероризм як модус ідеологічно вмотивованого насильства, що виникає в умовах дисбалансу між динамікою інформаційно-технологічної могутності цивілізації та станом її духовно-гуманітарної сфери як агресивний відгук на цю кризову невідповідність у розвитку людства [15, с. 174].

Тероризм – це застосування насилля або погроза такого застосування проти мирного населення для досягнення певної політичної мети із розрахунком на психологічний ефект страху. Акти тероризму є “символічним”, а не “інструментальним” впливом, в тому сенсі, що, з огляду на досягнення певної політичної мети, він нереалістичний, а з боку закону – нелегітимний. Напад на “цивільну” мішень використовується як символ, що містить “послання” законному політичному керівництву із вимогою прийняти рішення про задоволення вимог терористів. У такому контексті тероризм можна сприймати як нелегітимну форму політичної боротьби [16, с. 149].

Цікавий підхід до розуміння тероризму запропонував російський фахівець, відомий кримінолог, професор В. Є. Петрищев, який визначає тероризм, як “систематичне, соціально і політично вмотивоване, ідеологічно зумовлене використання насильства або погроз застосування такого, за допомогою якого через залякування фізичних осіб здійснюється управління їх поведінкою у вигідному для терористів напрямку, і досягається визначена терористами мета” [17, с. 11].

Одні кримінологи та фахівці від кримінального права визначають соціально-правову сутність тероризму, як явища, яке охоплює ідеологію, організаційну структуру і суспільно небезпечну діяльність, що полягає у вчиненні чи погрозі вчинення терористичних злочинів, спрямованих на залякування населення і вчинених з метою здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями [18, с. 37].

Інші розглядають тероризм на кількох рівнях: 1) тероризм у вузькому розумінні, яким охоплюються вчинення чи погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших загальнонебезпечних дій, які можуть спричинити загибель людей чи інші тяжкі наслідки, та спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 2) тероризм у широкому розумінні, яким охоплюється тероризм у вузькому розумінні й усі інші злочини терористичної спрямованості, тобто суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 3) тероризм у найширшому розумінні, це створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації тощо [19, с. 32–33].

Огляд наукової літератури з цього питання виявив більше сотні дефініцій “тероризму” у політологічних, філософських, історичних та галузевих юридичних дослідженнях. Зауважимо, що будь-яке з них охоплює лише частину цього багатоаспектного явища, внаслідок або галузевої специфіки дослідження, або особливостей позиції автора. Тероризм – це багатопланове явище, яка має широкий спектр проявів та форм. Враховуючи це, можна стверджувати, що сприйняття та розуміння досліджуваного явища буде відрізнятися внаслідок специфіки суб’єкта сприйняття об’єкта дослідником. При цьому стає зрозуміло, що характеристику зовнішніх проявів тероризму неможливо помістити у рамки одного визначення, неможливо уніфікувати й казуальні характеристики явища. Саме з цієї причини закономірною є відсутність універсального визначення поняття “тероризм” [20, с. 45–46].

Однак це не є завданням нашого дослідження. Ми маємо на меті дослідити тероризм як об’єкт криміналістичного розгляду, при цьому не можемо відкинути і визначення його інших складових (філософської, політологічної, кримінально-правової тощо).

Отже, проведений аналіз дав змогу виділити загальні ознаки тероризму як суспільно-політичного явища, які підтримують усі дослідники:

- усі дослідники ототожнюють тероризм із насиллям або його погрозою;
- кінцева мета тероризму – це задоволення політично або релігійно маркованої вимоги;
- тероризм спричиняє певний психологічний ефект створення обстановки страху, жаху у суспільстві, тобто стрижнем тероризму є процес залякування.

Розглядаючи тероризм з точки зору вітчизняного права, ми бачимо, що законодавство має лише одне офіційне визначення тероризму. Воно міститься у законі України “Про боротьбу з тероризмом” [21] і визначає тероризм як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей, або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. Законодавець, з одного боку, розглядає тероризм не як явище, а як суспільно-небезпечну діяльність, що, на нашу думку, є більш правильним в сенсі змістовної складової тероризму, але з іншого, – зовсім випускає головну його мету – досягнення політичних (ідеологічних) або релігійних цілей. Тим самим прирівнюючи, наприклад, “мафіозні розбірки”, які можуть проявлятися у вказаних формах до тероризму, на нашу думку, є не зовсім виправданим.

У вітчизняному кримінальному праві під тероризмом розуміють низку злочинів проти громадської безпеки, що полягають у здійсненні вибуху, підпалу або інших дій, що створюють небезпеку загибелі людей, заподіяння значних втрат майну або настанню інших суспільно небезпечних наслідків, якщо такі дії вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або справляння впливу на прийняття рішення органами влади, а також погроза вчинення таких дій [2, с. 16]. Проте з таким спрощеним підходом до розуміння тероризму ми погодитись не можемо, хоча б із тих причин, що стрижень тероризму становить протиправна діяльність, яка може виражатись у будь-яких формах та діях, які за загально-кримінальним розумінням можуть зараховуватись до злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту, злочини проти основ національної безпеки України тощо. Тут виникає нагальна потреба у формуванні наступної складової тероризму, як об'єкта криміналістичного дослідження – злочинів терористичної спрямованості.

Як бачимо, мета означених суспільно небезпечних протиправних дій і є тим “лакмусовим папірцем”, який виявляє відношення об'єктивної сторони діяння до злочинного діяння терористичного характеру. Причому унікальність феномену тероризму як кримінально-правового явища полягає у тому, що означені дії мають мету тактичну та мету стратегічну. Тактична визначається успішністю виконання дій терористичного характеру (підпал, вибух, захоплення заручників тощо), а стратегічна полягає у досягненні результатів щодо зміни конкретної ситуації у політичному, релігійному та іншому плані.

Причому важливим, з точки зору криміналістичного підходу до вивчення тероризму, є його види, і в цьому випадку необхідно виходити саме із “зabarвленості” мети терористичних дій: політичної (ідеологічної) або релігійної. Визначення конкретної мети означених дій дає змогу правоохоронним органам: визначити початкові робочі версії, звзвити коло підозрюваних осіб, дослідити процедуру підготовки та канали фінансування терористів, визначити можливі місця зберігання предметів та засобів терористичної діяльності тощо.

Наступна ознака має визначальне значення для побудови моделі протидії тероризму, загалом, і окремим його проявам. Феномен тероризму полягає також і в тому, що він поєднує в собі дві сторони своєї діяльності: закриту, законспіровану та відкритую, гласную. Так, на першому етапі підготовки та вчинення акту тероризму злочинцям вкрай необхідні анонімність та конспірація. Результати ж терористи намагаються виставити напоказ, в чому не останню роль відіграють засоби масової інформації. Терористам необхідне інформування населення про терористичні акти, що ними вчиняються. Сучасний терористичний акт, по своїй суті, є плодом засобів масової інформації. Вони його виростили, вигодували та довели до абсурдного, але видовищного та трагічного шоу, яке

викликає неадекватний інтерес у сучасного обивательського суспільства споживачів. На жаль, великі можливості активного впливу ЗМІ на свідомість та поведінку населення як раз і свідчать про велике зростання їх ролі у сучасному суспільстві.

Деякі дослідники намагались оспорити означену ознаку, вказуючи на те, що певні терористичні організації (ІРА, ЄТА тощо) заздалегідь повідомляють про теракт. Однак надання інформації про акт тероризму – це в певний спосіб піар-компанія такої акції, і не має нічого спільного із турботою про людей або відмову терористів від її скоєння. Мета залишається одна – створити атмосферу жаху та невпевненості, а також пропагувати свою уявну миролюбність [22, с. 105].

Сучасний вітчизняний тероризм, а нам, на жаль, доводиться констатувати його наявність, відрізняється політичною заангажованістю та серйозною фінансовою підтримкою. Тому нам хотілося б звернути увагу на ще одну криміналістично значущу ознаку, яка відіграє важливу роль під час розкриття та розслідування групи злочинів терористичної спрямованості (які становлять, по суті, зміст тероризму) – фінансування тероризму.

Експерти Групи розроблення фінансових заходів з боротьби з відмиванням злочинних доходів (відома, як FATF), зосереджують увагу на типологізації дій щодо приховування і підтримки своїх фондів терористами. В основі дослідження лежить ідентифікація методів фінансування, що використовують терористи, і як вони відрізняються від методів, застосовуваних іншими злочинними групами. Завдання також передбачало визначити розбіжності між легальними і злочинними джерелами фінансування і можливості використання досі існуючої системи протидії „відмиванню” злочинних доходів з метою виявлення і судового переслідування терористів через їх фінансову діяльність. Здійснюючи типологізацію, було доведено, що фактично методи використання фінансової системи терористичними групами не дуже відрізнялися від методів, використовуваних іншими проявами злочинності, але все ж вони мали свою специфіку. Визначення цієї специфіки на вітчизняних теренах зробить крок вперед для успішної протидії тероризму та водночас визначить її як окрему ознаку сучасного вітчизняного тероризму загалом. Ми розуміємо, що така ознака, як фінансування тероризму, є факультативною, для тероризму в рафінованому, теоретичному вигляді, але за умов розгляду тероризму на теренах України, нам видається вона обов’язковою [23, с. 81].

Висновки. Отже, визначимо загальні криміналістично значущі ознаки тероризму:

- тероризм – це протиправна суспільно небезпечна діяльність;
- зміст такої діяльності має ознаки різноманітних складів злочину, які належать до злочинів терористичної спрямованості;
- важливою ознакою тероризму є застосування насильства фізичного, майнового, морально-психологічного або погроза його застосування;
- стрижнем тероризму є процес залякування;
- тероризм як правовий феномен має тактичну та стратегічну мету, які полягають у: тактичній – досягнення успіху в проведенні конкретного акту тероризму, а стратегічна мета направлена на виконання завдань у політичній або релігійній сферах;
- об’єктом тероризму виступають найважливіші сегменти у житті суспільства – його безпека, а також безпека держав(и) в особі їх представників тощо;
- криміналістично значущою ознакою є дуальність інформаційного стану тероризму: з одного боку, його анонімність та конспірація під час підготовки та вчинення, а з іншого, – надання максимального розголосу його результатів;
- серйозне фінансове підґрунтя тероризму є окремою ознакою сучасного вітчизняного тероризму.

До того ж проведений аналіз дає змогу визначити тероризм як об’єкт криміналістичного вивчення. Так, тероризм потрібно розуміти як сукупність умисних систематичних протиправних та

суспільно небезпечних дій, що мають ознаки злочинів терористичної спрямованості, які характеризуються застосуванням фізичного, майнового, морально-психологічного насильства або погрозою його застосування, що спрямовані на залякування населення, для досягнення політичних або релігійних цілей.

1. Ємельянов В. П. Злочини терористичної спрямованості / В. П. Ємельянов. – Х., 1997. – 160 с. 2. Канцір В. С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір : монографія / В. С. Канцір. – 2011. – 554 с. 3. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / В. Н. Кубальський; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, К., 2007 – 20 с. 4. Гуцало М. Г. Організація протидії сучасному тероризму: політологічний аналіз. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / М. Г. Гуцало; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – К., 2008. – 178 с. 5. Половко О. О. Особливості політичного тероризму в сучасному суспільстві: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. / О. О. Половко; Київський національний університет імені Т. Шевченка. – К., 2005. – 19 с. 6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 10. – С. 94. – Режим доступу. – [Електронний ресурс]: <http://ukrlit.org/slovnuk/%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (дата обращения: 07.04.2015). 7. Толковый словарь С. И. Ожегова: он-лайн. – Режим доступу. – [Електронний ресурс]: <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=31699> (дата обращения: 07.04.2015). 8. Шестаков В. Террор – мировая война / В. Шестаков – М., 2003. – 320 с. 9. Новый словарь иностранных слов / гл. ред. В. В. Адамчик. – М., 2007. – 1152 с. 10. Магомедов М. Д. Современное развитие понятия терроризма / М. Д. Магомедов / Теория и практика общественного развития // 2005. – № 1. – С. 38–42. 11. Бернгард А. Стратегия терроризма / А. Бернгард. – Варшава, 1978. – 323 с. 12. Кожушко Е. П. Современный терроризм: анализ основных направлений / Е. П. Кожушко. – Минск, 2000. – 448 с. 13. Тероризм: теоретико-правові проблеми : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. проф. В. К. Грищука. – Львів, 2010. – 375 с. 14. Завіруха Г. В. Феномен тероризму в контексті глобалізаційних процесів (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук 09.00.03. / Г. В. Завіруха; Донецький національний університет. – Донецьк, 2008. – 21 с. 15. Гуцало М. Проблеми політологічної інтерпретації поняття “тероризм” / М. Гуцало / Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили // Політичні науки. – Вип. 66. – Т. 79. – Миколаїв, 2008. – С. 173–177. 16. Кокорин С. А. Природа и понятие терроризма как социального явления / С. А. Кокорин / Бизнес в законе. – 2010. – № 5. – С. 149–150. – Режим доступу. – [Електронний ресурс]: <http://cyberleninka.ru/article/n/10-2-priroda-i-ponyatie-terrorizma-kak-sotsialnogo-yavleniya> (дата обращения: 08.04.2015). 17. Петрицев В. Е. Что такое терроризм, или Введение в террорологию: монография / В. Е. Петрицев. – М., 2013. – 462 с. 18. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / В. Н. Кубальський, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2007. – 199 с. 19. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / М. В. Семикін, ХНУВС. – Харків, 2004. – 167 с. 20. Гапон А. А. Некоторые проблемы определения понятия “терроризм” / А. А. Гапон / Вестник ЮУрГУ // Серия: Право. – 2006. – № 13 (68). – С. 45–46. 21. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 25. – Ст. 180. – Режим доступу. – [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. 22. Кириченко А. А. К вопросу о понятии терроризма / А. А. Кириченко / Вестник Томск. гос. ун-та. – 2010. – № 332. – С. 103–106. 23. Драний В. В. Фінансування тероризму та відмивання коштів / В. В. Драний / Юридичний вісник. – 2011. – № 4(21). – С. 81–83.